

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Att föda kön och klass

En studie av modersmotivet i Alfred Kämpes *Trälar*

Anna Karlsson

Giving Birth to Gender and Class

Study of the Mother Motif in Alfred Kämpes's *Trälar*

Kandidatuppsats

Termin: VT 2014

Kurs: LV1310, Uppsatskurs 15 hp

Nivå: Kandidatnivå

Handledare: Christer Ekholm

Abstract

Bachelor Thesis in Comparative Literature

Title: *Giving Birth to Gender and Class: A Study of the Mother Motif in Alfred Kämpe's Trälar*

Author: Anna Karlsson, 19910630-2020

Academic Term and Year: Spring 2014

Department: Department of Literature, History of Ideas, and Religion, University of Gothenburg

Supervisor: Christer Ekholm

Examinor: Dag Hedman

Key words: Alfred Kämpe, Mothers in Literature, Working-Class Literature, Swedish Literature, Statare (Agricultural Workers)

Summary:

The purpose of this text is to show how the mother motif is portrayed in four selected novels by Alfred Kämpe, but the thesis also serves the purpose of emphasizing the fact that the mother motif can be seen interacting with the class motif.

This text will account for a new insight into the motifs in Alfred Kämpe's *Trälar*. Known as one of the first authors to write in the genre of working-class literature in Sweden Kämpe's texts provide motifs common for this genre such as class, identity and solidarity. As this thesis shows there is yet another motif that should be included among these typical Swedish working class literature motifs: the mother motive. Based on Nina Lykke's theory of intersectionality, this text will show how the mother motif is portrayed in four of the short stories in Alfred Kämpe's *Trälar* (1907) ("Valle", "Svinsjukan", "Mamsell Johansson", "Hjälpareflickorna") and further more show how the mother motif, by interacting with the class motif, contributes to the construction of gender and class in the short stories. The short stories have been chosen due to the simple fact that they are the novels in *Trälar* that portray the mother motif in its clearest.

The analysis demonstrates that Alfred Kämpe's *Trälar* shows a positive approach to the normalized conceptions about the mother. This positive approaching shows how the mother motif helps constructing both gender and class in this iconic Swedish working-class collection of short stories. Furthermore the analysis also shows that it is in the context of the class motif that the mother motif appears. Due to the fact that the mother motif can be seen interacting with this, for the genre, important motif I would argue that the mother motif is of the same importance when we, as literature scholars, talk about Alfred Kämpe's *Trälar*.

Innehåll

Abstract	2
1 Inledning.....	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte	5
1.3 Material och avgränsning	5
1.4 Tidigare forskning	5
1.4.1 Tidigare forskning kring Alfred Kämpe.....	5
1.4.2 Tidigare forskning kring modersmotivet i litteraturen	6
1.5 Teoretiska utgångspunkter	9
1.5.1 Intersektionalitet.....	9
1.5.2 Genus.....	10
1.5.3 Klass	11
1.6 Metod	12
2. Avhandling	13
2.1 Barnbördan; om modersmotivet i ”Valle”	13
2.2 Äta bör man, annars dör man; om modersmotivet i ”Svinsjukan”.....	16
2.3 Det misslyckade moderskapet; om modersmotivet i ”Mamsell Johansson”	19
2.4 Med allas ögon på sig; om modersmotivet i ”Hjälpareflickorna”	24
3. Avslutande diskussion.....	28
4. Litteraturförteckning	30

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Efter att ha läst Alfred Kämpes kortprosasamling *Trälar* (1907) slog det mig hur det, vid sidan av klassiska arbetarlitterära motiv som klass, identitet och solidaritet återkom ännu ett motiv: modern. Detta motivs roll i den arbetarlitterära strömningen är föga utforskat, vilket förefaller en smula märkligt med tanke på att tiden för arbetarlitteraturens framväxt också är en tid då modern intar en central plats i den västerländska litteraturen i stort¹. Kanske är detta motiv av större vikt än vad som idag har uppmärksammats inom arbetarlitteraturforskningen? Och om så är fallet; hur är modersmotivet relaterat till den av samma forskning uppmärksammade, klassiska arbetarlitterära motivsfären?

Mot bakgrund av ovanstående frågor kommer jag i denna uppsats undersöka hur modersmotivet behandlas i fyra noveller i Alfred Kämpes kortprosasamling *Trälar* samt undersöka motivets relation till det, för den svenska arbetarlitteraturen, centrala motivet klass i ett intersektionellt perspektiv.²

Det har av Lars Furuland poängterats att Kämpes författarskap har varit förbisett inom den litteraturvetenskapliga forskningen, detta trots att Kämpe ”på prosans område måste betecknas som en pionjär för svensk arbetardikt”.³ Furuland påpekar att Kämpes texter var ”den första skönlitteratur, som vann större spridning bland lantarbetarna” och säger om *Trälar* att han anser kortprosasamlingen vara ”den fullständigaste skildringen i svensk skönlitteratur före statarskolan av hela tjänarhierarkien på en stor herrgård”.⁴ Att Kämpe kan ses som pionjär inom den svenska arbetarlitteraturen lyfts även fram av Magnus Nilsson, som till och med, efter Furuland, kallar Kämpe en typisk arbetarförfattare.⁵ Nilsson poängterar också hur Kämpes texter fick stor spridning inom arbetarklassen och påpekar att Kämpe närmast kom att framstå som ett författarideal inom den arbetarlitterära offentligheten under tidigt 1900-tal.⁶

Kämpe framträder alltså som en viktig, om än tämligen obeforskad, figur i den arbetarlitterära strömningen, och därmed som väl värd ytterligare studier. Att modersmotivet

¹ Se bland annat Marianne Hirsch, *The Mother/Daughter Plot. Narrative, Psychoanalysis, Feminism*, Bloomington: Indiana University Press, 1989, där Hirsch anmärker att det är vid tiden för modernismens inträde som modersmotivet får en central roll i litteraturen: ”interest in maternity, however limited, could emerge only at a time in history when motherhoods had become less life-threatening and more of a choice of women”. (s. 97)

² Se avsnitt 1.5.3 nedan för utförligare motivering kring vikten av klassmotivet i den svenska arbetarlitteraturen.

³ Lars Furuland, *Statarna i litteraturen: en studie i svensk dikt och samhällsdebatt* (Stockholm: Tiden, 1962) s. 304.

⁴ Ib. s. 320.

⁵ Magnus Nilsson, *Arbetarlitteratur* (Lund: Studentlitteratur, 2006) s. 11.

⁶ Ib. s. 56.

är i princip obehandlat inom den arbetarlitterära forskningen, men ett återkommande element i Kämpes stilbildande *Trälar*, ser jag som ännu en motivering till att undersöka modersmotivet hos Kämpe. För vad innebär det, för Kämpes karaktärer, att vara såväl fattig statare som moder?

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur modersmotivet framträder i Alfred Kämpes kortprosasamling *Trälar*. Jag vill också undersöka modersmotivets förhållande till klass och genus i ett intersektionellt perspektiv.

1.3 Material och avgränsning

Det primärmaterial som jag har undersökt i denna uppsats är Alfred Kämpes kortprosasamling *Trälar* (1907). Uppsatsen fokuserar fyra av de nio novellerna i denna kortprosasamling, nämligen ”Valle”, ”Svinsjukan”, ”Mamsell Johanson” samt ”Hjälpareflickorna”. Detta urval är gjort på basis av den enkla iakttagelsen att det är i just dessa fyra noveller som modersmotivet spelar störst roll.

1.4 Tidigare forskning

1.4.1 Tidigare forskning kring Alfred Kämpe

Veterligen finns vid tiden för denna uppsats ingen tidigare forskning som berör modersmotivet i Alfred Kämpes verk, i själva verket är den tidigare forskningen om Alfred Kämpe över huvud taget mycket begränsad.

Lars Furulands doktorsavhandling från 1962, *Statarna i litteraturen* – vars andra halva behandlar Kämpe – är undantaget som bekräftar regeln. Furuland inleder avsnittet om Kämpe med att konstatera att dennes författarskap länge vart förbisett.⁷ Furuland kallar Alfred Kämpe en ”pionjär för svensk arbetardikt” samt en ”typisk proletärdiktare” och redogör sedan utförligt för såväl Kämpes liv som författarskap.⁸ *Trälar* är för Furuland Kämpes ”avgjort intressantaste verk”.⁹ Även om grundmotivet i samlingen kan beskrivas vara det för tiden och strömningen sedvanliga klasshatet, så sticker Kämpes noveller ut, menar Furuland, genom sin särskilda form av verklighetsbeskrivning: ”I högre grad än i någon annan jordproletärschildring före statarskolan är det dock arbetets vardag som tecknas – inte strejker,

⁷ Furuland (1962) s.304.

⁸ Ib. s. 304 ff.

⁹ Ib. s. 320.

vräkningar och demonstrationer, dramatiska motiv som ofta övervägde i den tidiga arbetardikten.”¹⁰ Några djupare analyser av novellerna genomförs dock inte. Furuland betonar istället genomgående hur Kämpe i *Trälar* skildrar den utsatta verklighet som det innebär att vara statare. Furuland skriver således om hur Kämpe i ”Valle” skildrar den press som ännu en mun att mätta innebär, hur han i ”Svinsjukan” framställer vad förlusten av en gris medför samt att han i ”Hjälpareflickorna” framhåller utsattheten hos den gravida torparflickan.¹¹ Furuland sätter just slåtterskildringen ”Hjälpareflickorna” i relation till den berömda slåttergestaltningen i Strindbergs *Hemsöborna* och anför att verken står i stark kontrast till varandra. Furuland nämner också ”Hjälpareflickorna” som exempel på hur handlingen i *Trälar* utgår ifrån själva arbetet och menar att just arbetet är ett centralt motiv i kortprosasamlingen. Furuland påpekar också att *Trälar*, trots att de ingående novellerna är skrivna under en lång period, hålls ihop av den plats där allt utspelas, nämligen herrgården Lagerkulla.¹²

1.4.2 Tidigare forskning kring modersmotivet i litteraturen

Moderssymboliken inom litteraturen tar, anmärker Torsten Rönnerstrand, sin början i myter och folksägnar, i vilka modern ”ofta identifierats med fruktbarheten, jorden, havet eller hela världsalltet [...] byggd på kärleksfull omsorg om allt levande”.¹³ Ofta kallat för *Den Stora Modern* eller *Magna Mater* har detta motiv under lång tid levt vidare inom den västerländska litteraturen och kan ses ha fått ökat aktualitet under de senaste 150 åren med kanoniserade namn såsom Goethe, Atterbom, Heidenstam, Strindberg, Elin Wägner och Kerstin Ekman.¹⁴ Enligt Carl Gustav Jung, påpekar Rönnerstrand, kan modersmotivet beskrivas som ”en av de arketyperiska symboler som finns nedärvda i det kollektiva omedvetna” samt som en symbol för de moderliga själsegenskaperna.¹⁵ Modersmotivet kan alltså ses utgöra ”en produkt av rådande samhällsförhållanden” skildrat i litteraturen, ett resonemang som historikern Yvonne Hirdman menar vara ”ett led i en mer eller mindre medveten konspiration med det outtalade syftet att få både män och kvinnor att acceptera de traditionella könsrollerna och de

¹⁰ Ib. s. 325.

¹¹ Ib. s. 321.

¹² Ib. s. 327.

¹³ Ib. s. 126.

¹⁴ Torsten Rönnerstrand, *Arketyperna och litteraturen: om arketyperbegreppet i litteratur och litteraturanalys* (Malmö: Gleerups, 1993) s. 126.

¹⁵ Ib. s.131.

föreställningar om en kvinnlig essens, skild från mannens, som förknippas med dessa.”¹⁶ Hirdman menar vidare att denna arketypiska moder blir förledande dels för männen, vilka idealiserar modern i enlighet med arketypen, dels för kvinnorna eftersom

[m]yten blir den ständigt öppna dörren in mot den immanenta stugvärmens; där kan man sitta svept i matriarkatsfiltens värme och slå dövörat till när tiden kräver handling. Faran ligger i den totala åtskillnad som görs mellan köns väsen. Matriarkatets polariseringsideologi anvisar den ’rätta’ platsen för kvinnan att verka på¹⁷

Vad gäller den tidigare forskningen om modersmotivet i den moderna litteraturen så har denna mestadels fokuserat mor och dotter-förhållandet samt hur denna relation figurerar i litteratur skriven av kvinnliga författare. Dock påpekar Katherine M. Rogers i *The Troublesome Helpmate* (1966) att manliga författare under 1900-talet utvecklade en misogyn syn med särskilt fokus på just modern: ”The most significant new development of recent decades has been the undisguised attacks on woman as mother”.¹⁸ I *The Mother Daughter Plot* (1989) undersöker Marianne Hirsch hur moderskap och dotterskap figurerar i relationen kvinnlighet och patriarkat.¹⁹ Hirsch fokuserar kvinnliga författarskap inom amerikansk och europeisk litteratur och undersöker ovan nämnda relation i verk från de tre litteraturhistoriska perioderna realism, modernism och postmodernism. Hirschs anmärker att de kvinnliga mor och dotter-narrativen från de senaste tvåhundra åren tenderar att reducera moderns ställning till förmån för dottern. Mödrarna framträder helt enkelt som objekt för sina döttrars blickar och berättelser, snarare än subjekt med egna röster: ”To speak for the mother, as many of the daughters [...] do, is at once to give voice to her discourse *and* to silence and marginalize her”.²⁰ När dottern, författare eller berättare, ger röst åt modern tenderar en komplex spänning mellan identifikation och distans, erkännande och avslag att infinna sig i verken.²¹ Genomgående är att dessa framställda mödrar tillskrivs negativa attribut: ”silenced, denigrated, simply eliminated, or written out [...] Mothers in these novels are either powerful and angry to the point of madness, like Mrs. Mason and Mrs. Reed, or they are frustrated,

¹⁶ Ib. s. 130.

¹⁷ Ib. s. 131.

¹⁸ Katharine M. Rogers, *The Troublesome Helpmate: A History of Misogyny in Literature* (Seattle: University of Washington Press, 1966) s. 230.

¹⁹ Marianne Hirsch, *The Mother/Daughter Plot. Narrative, Psychoanalysis, Feminism* (Bloomington: Indiana University Press, 1989) s. 8.

²⁰ Ib. s. 16.

²¹ Ib.

trivial, inconsequential, sometimes comic. Falling into neither of these categories, dead or absent mothers are, ironically the only positive maternal figures we hear about”.²²

Att modern skildras negativt är något som Adalgisa Giorgio menar inte bara är återkommande i kvinnors fiktion, utan även hos feministiska teoretiker. Giorgio tar i antologin *Mothers and Daughters. Renegotiating the Mother in Western Narratives by Woman* upp att modern utifrån ett feministiskt perspektiv överlag har setts som ”the vehicle of the patriarchal law” vilket ofta lett till ”mother-hating and mother-blaming” – detta även om personen i fråga har sympatiserat med modern och modersrollen.²³ Liksom Hirsch anmärker Giorgio att den moder som framställs i skönlitteraturen ofta gestaltas i negativa ordalag, oavsett om det rör sig om verk skrivna i en kontext som enbart tillåter negativa representationer eller visas genom komplexiteten i att beskriva ett symboliskt förhållande. Den litteratur som studeras i den av Giorgio redigerade antologin kommer från ett flertal länder, men har, trots en del olikheter, alltså den negativa skildringen av modern gemensam. Giorgio skriver: ”While the Irish narratives focus on the negative force of maternal power, the Italian ones portray daughters locked up in maternal idealisation which displace wickedness on to the daughters. In the narratives of Austria, German and England, daughters break the taboo surrounding maternal violence, abuse and exploration [...] in English texts this helps to expose the oppressive aspects of motherhood”.²⁴ Giorgio tar även upp det faktum att dottern i den undersökta litteraturen tycks koppla ihop modern med tillhörighet och ursprung, vilket ytterligare förstärker problematiseringen av modern, då den tillhörighet eller det ursprung som dottern innehar är detsamma som den bakgrund hon försöker fly eller bryta sig loss ifrån.²⁵

Vad gäller tidigare forskning som rör den svenska arbetarlitteraturen och modersmotivet existerar, som ovan påpekats, det vid tiden för skrivandet av denna uppsats ej någon sådan i egentlig mening. Ett par studier är dock värda att ta upp i sammanhanget. I Ebba Witt-Brattströms avhandling om Moa Martinson *Moa Martinson – Skrift och drift i trettioalet* (1988) tas modersmotivet upp i relation till Martinsons Mia-trilogi. Witt-Brattström menar att Martinson framställer ett i mångt och mycket positivt mor-dotter förhållande i dessa romaner, en framställning som ”ger utrymme åt både en socialrealistisk diskurs som beskriver de samhällseliga förhållandenas inverkan på mordotter och en renodlad psykologisk diskurs som

²² Ib. s. 47.

²³ Adalgisa Giorgio, ”Writing the Mother-Daughter Relationship. Psychoanalysis, Culture, and Literary Criticism” i *Writing Mothers and Daughters. Renegotiating the Mother in Western Narratives by Woman*, red. Adalgisa Giorgio (Oxford: Berghahn, 2002) s. 12.

²⁴ Ib. s. 32.

²⁵ Ib.

skildrar modern ur dotterns mycket subjektiva synvinkel”.²⁶ Också i antologin *Vardagslit och drömmars språk* (1981) skriver Witt-Brattström om modersmotivet hos Martinsson, där hon framställer ovan nämnda mor-dotter-förhållande på ett sätt som anknyter till Giorgios anmärkning ovan: ”Den lilla flickan Mia känner solidariteten med modern och andra kvinnor mycket starkt, men är beredd att som halvvuxen lägga kvinnomoralen på hyllan för att uppnå ett bättre liv.”²⁷ Mia framträder här som ett typiskt exempel på den dotter som Giorgio talar om, dottern som försöker bryta sig loss ifrån sitt ursprung och sin tillhörighet. Magnus Nilsson behandlar i sitt bidrag i antologin *Från Eden till damavdelningen* (2004) modersmotivet i Ivar Lo-Johanssons *Bara en mor* och menar att Lo-Johansson värderar moderskaraktären Rya-Ryas beteende som oacceptabelt eftersom karaktären identifierar sig med sin modersroll.²⁸ Nilsson menar vidare att ”denna kritiska syn på moderskapet måste förstås historiskt” eftersom modersporträtteringen är skapad som svar på den ideologiska kampen *mot* arbetarklassen; en kamp där man ville lyfta fram hur familj och moderskap var hotade av arbetarklassen, arbetarrörelsen och dess synsätt.²⁹

1.5 Teoretiska utgångspunkter

1.5.1 Intersektionalitet

I *Feminist Studies* (2010) sammanfattar genusvetaren Nina Lykke på följande vis det intersektionella perspektiv som på ett övergripande plan används i denna uppsats:

[I]ntersectionality can, first of all, be considered as a theoretical and methodological tool to analyze how historically specific kinds of power differentials and/or constraining normativities, based on discursively, institutionally and/or structurally constructed sociocultural categorizations such as gender, ethnicity, race, class, sexuality, age/generation, dis/ability, nationality, mother tongue and so on, interact, and in so doing produce different kinds of social inequalities and unjust social relations.³⁰

²⁶ Ebba Witt-Brattström, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet* (Stockholm: Norstedts, 1988) s. 214.

²⁷ Ebba Witt-Brattström, ”Lita på en karl, man skulle ha stryk!”: hela svenska folkets Moa - myten, människan och verket” i *Vardagslit och drömmars språk: Svenska proletärförfattarinnor från Maria Sandel till Mary Andersson* (Enskede: Hammarström & Åberg, 1981) s. 108-163, s. 157.

²⁸ Magnus Nilsson, ”Bara vara mor? Om kritiken av moderskapet i Bertolt Brechts *Mor Courage* och hennes barn och Ivar-Lo Johanssons *Bara en mor*” I *Från Eden till Damavdelningen: Studier om kvinnan i litteraturen*, red. Bibi Jonsson, Karin Yukvist och Birthe Sjöberg. (Lund: Lunds universitet, Litteraturvetenskapliga institutionen, 2004) s. 182-192, s. 189.

²⁹ Ib. 189.

³⁰ Nina Lykke, *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing* (New York: Routledge, 2010) s. 50.

I korthet kan alltså teorin ses syfta till att synliggöra hur olika normativa sociala kategorier samverkar samt påverkas av varandra. I ett intersektionellt perspektiv avläses helt enkelt hur sådana olika kategorier *intra-agerar* med varandra, ett begrepp som Lykke lånat från filosofen Karen Barad. Med intra-aktion menar Barad, och Lykke, att fenomen som genus, etnicitet och klass inte kan ses som avgränsade enheter utan att de ömsesidigt påverkar och konstruerar varandra.³¹ Ekonomhistorikern Paulina de los Reyes och sociologen Irena Molina utgår ifrån samma tanke när de anmärker att det intersektionella perspektivet kan synliggöra hur bärande socialt konstruerade kategorier såsom kön, klass och ras/etnicitet går in i varandra: ”Att ‘göra kön’ är således inte möjligt utan att samtidigt ‘göra’ klass, ‘ras’/etnicitet och sexualitet”.³²

Att olika sociala, normativt laddade kategorier intra-agerar är en grundtanke som är central i denna uppsats, och som ligger till grund för mina undersökningar av modersmotivet i Kämpes *Trälar*. Vidare väljer jag att i min analys behandla de nedan presenterade normativa sociala kategorierna som motiv, vilka jag kommer sätta i relation till det motiv som i min uppsats står i fokus: modersmotivet. Enligt Lykke bygger en intersektionell analys alltid på ett urval av vissa kategorier på bekostnad av andra. Att jag har valt att använda mig av kategorierna genus och klass motiverar jag, vilket klargörs nedan, dels med den förstnämndas starka koppling till modersmotivet och dels med den sistnämndas starka koppling till den svenska arbetarlitteraturen. Genom att sätta dessa sociala kategorier i samband med modersmotivet möjliggörs om, samt hur, moderskapet är en bidragande faktor till att ”göra kön” och ”göra klass” i Alfred Kämpes *Trälar*. Då man, som de Los Reyes påpekar, inte kan ”göra kön” utan att samtidigt ”göra” klass eller andra sociala kategorier ser jag detta som en motivering till att närmare studera hur moderskapet bidrar till att konstruera dessa två sociala kategorier i *Trälar*.

1.5.2 Genus

I *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender* (1999) lyfter Nancy Chodorow fram moderskapet som den stora biologiska skillnaden mellan män och kvinnor. Att bära och föda barn är det som biologiskt skiljer kvinnan och mannen åt eftersom kvinnans moderskap ”is one of the few universal and enduring elements of the sexual division

³¹ Karen Barad, ”Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter” i *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 2003:3, s. 815.

³² Paulina de los Reyes & Diana Mulinari, *Intersektionalitet: Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap* (Malmö: Liber, 2010) s. 90.

of labor”.³³ Dock menar Chodorow även att “the women’s mothering role has gained psychological and ideological significance, and has come increasingly to define women’s lives”,³⁴ vilket innebär att moderskapet kan ses inneha en normativ funktion, såväl ideologiskt som psykologiskt, vad gäller kvinnans plats i samhället. Chodrow utvecklar även begreppet moderskap och menar att kvinnan inte enbart klär i sig sin modersroll i fråga om barn utan även i relation till sina äkta män. Kvinnan känner ett behov av att ta hand om sin man på samma sätt som hon känner ett behov av att ta hand om sitt barn. Kvinnan är enligt Chodorow definierad av sitt moderskap och intar en specifik roll på grund av de normativa strukturer i samhället som omger moderskapet.³⁵ Detta leder till att kvinnan kan ses som en produkt, eller ett objekt, av sitt moderskap; hennes moderskap är skapat och format av rådande kultur.

1.5.3 Klass

I sitt bidrag i *Från Nexø till Alakoski* lyfter Magnus Nilsson fram hur den svenska arbetarlitteraturen karakteriseras av att i sina beskrivningar av människan och samhället fokusera på klass: ”Arbetarlitteraturens viktigaste politiska funktion ligger i dess mothegemoniska litterära produktion av fenomenet klass.”³⁶ Nilsson poängterar dock att detta inte innebär att inte även andra kategorier är relevanta att studera, tvärtom: ”analysen av den litterära produktionen av klass alltså inte kopplas loss från exempelvis den litterära produktionen av fenomen som genus och etnicitet”.³⁷ Den följande analysen följer en sådan väg.

Beverly Skeggs begrepp *respektabilitet*, introducerat i *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön* (2000) utgör ännu en teoretisk utgångspunkt för analysen. Enligt Skeggs kan respektabilitet ses utgöra en av de viktigaste klassmarkörerna, inte minst då det historiskt sett varit det redskap som den vita medelklassen använt sig av för att främmandegöra grupper som de själva inte ansett vara respektabla.³⁸ En person utan respektabilitet framstår som illegitim och utan sociala värderingar; det är också för dessa personer som respektabiliteten, enligt Skeggs, blir påtagligast medan den förblir nästintill osynlig för de grupper eller personer som redan innehar respektabilitet. Enligt Skeggs är de som förknippats med lägst socialt värde

³³ Nancy J. Chodorow, *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*, 2. uppl. (London: University of California Press, 1999) s. 3.

³⁴ Ib. s. 4.

³⁵ Ib. s. 5.

³⁶ Nilsson (2011) s. 202.

³⁷ Ib. s. 201.

³⁸ Beverly Skeggs, *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön* (övers. Annika Persson, Göteborg: Daidalos, 2000) s. 1 ff.

arbetarklasskvinnorna. Detta då de dels saknar politisk och ekonomisk makt, dels för att dess sexualitet, femininitet samt respektabilitet värderas efter normer som uppstår av normaliserade kunskaper som tillhör medelklassen: ”Kvinnors beteende tolkades i förhållande till rollerna som fruar och mödrar, och tolkningen grundades på hur ansvarsfulla de var, hur de behärskade sin sexualitet, hur de tog hand om, skyddade och uppfostrade sina barn och hur de skötte den allmänna övervakningen av arbetarklassmännen.”³⁹ Skeggs tar alltså, som Chodorow ovan, upp hur kvinnor värderas utifrån hur väl de antar sig rollen som fru och moder. Skeggs respektabilitetsbegrepp kommer i denna uppsats att användas i syftet att synliggöra hur mödrarna i Alfred Kämpes *Trälar* tar rollen som arbetarfru och moder: vad innebär det för dessa karaktärer att de är både statare och mödrar?

1.6 Metod

Den metod som används i denna uppsats är en tematisk läsning av de fyra novellerna i Kämpes *Trälar*; där de sociala kategorier jag valt att undersöka i min uppsats, genus och klass, och dess intra-aktioner kommer att undersökas utifrån motivens framställning samt mot bakgrund av de utgångspunkter som presenterats ovan.

³⁹ Ib. s. 253, 15.

2. Avhandling

2.1 Barnbördan; om modersmotivet i ”Valle”

Redan i inledningen av den andra novellen i *Trälar*, ”Valle”, aktualiseras modersmotivet, här i form av den ensamma, födande kvinnan: ”Det hade ingen människa varit vittne till hans entré, mera än modern, ingen hade funnits till hands, som kunde stödja henne under den svåraste kampen, ty Lars, barnfadern, var som vanligt framme vid herregården.”⁴⁰ Att bli mor framställs i denna mening som ”den svåraste kampen”, vilket laddar moderskapet med en negativitet som förstärks av det faktum att kvinnan är ensam och övergiven under födseln. Att fadern är vid herrgården och arbetar framställer utsattheten i såväl moderskapet som den i att vara statare; de sociala strukturer i vilka statargemålen befinner sig i gör att modern tvingas föda ensam eftersom fadern ”som vanligt” måste arbeta. Moderskapet som en börda för såväl de skildrade kvinnorna som männen antyds av novellens berättare vara ett konstant faktum, som till exempel i följande passage: ”Som vanligt mottog hon Lars ganska snävt, och hon gav honom en vass blick, när hon sade: – Nu får du själv vara så god och se efter, om det finns något att äta, och så vill jag, att du hjälper mig fram till spisel, så jag får värma ungen ...”⁴¹ Modern i novellen kan i passagen ses sätta sig emot de normativa föreställningarna om det omhändertagandemoderskapet; när hon talar om för sin man att denne själv får ordna med sin mat och hjälpa mor och barn att komma tillfreds, kliver hon samtidigt ur den omhändertaganderoll som Chodorow påpekar att moderskap ofta innebär för kvinnor.⁴² I en kontext där modern framställs som oerhört utsatt, ensam och trött kan hon inte heller hålla kvar rollen som omhändertagande mor. Inte heller för fadern ses det som problemfritt att Valle har kommit till världen:

[...]först nu, när han stod med barnet för sina ögon, började han, innan han kom sig för med att hjälpa kvinnan upp på fötterna, att fundera på, hur han skulle bära sig åt för att kunna skaffa föda åt ännu en människa. När han satte ned hustrun på pallen bredvid spiselkranen, sade han lågt:

- Lever stackarn?
- Visst lever han!
- Det är då ett elände ...

⁴⁰ Alfred Kämpe, *Trälar: några betraktelser från en herregård* (Malmö: Fram, 1907), s. 11 f.

⁴¹ Ib. s. 12.

⁴² Chodorow s.5.

– Det är som en sköter sig till, fräste kvinnan. Som en ställer det för sig, så får en det.⁴³

Här flyttas fokus ifrån den utsatta modern till en än större utsatthet, nämligen den att vara statare. Som Furuland lyfter fram gestaltas här hur ”Ytterligare ett barns födelse[...] kan vara katastrof” för statarna.⁴⁴ I mötet med sin nyfödde son slår det fadern att han, som redan arbetar hårt för att försörja sin familj, kommer att tvingas till än mer arbete för att kunna mätta denna nya mun. Han undrar ”hur han skulle bära sig åt för att kunna skaffa föda åt ännu en människa”. Även modern är medveten om problematiken som ännu ett barn innebär, även om hon poängterar att detta inte är något att göra åt med tanke på vad hon och maken haft för sig i sängen: ”som en ställer det för sig, så får en det.” Denna poängtering gör att modern kan ses bedöma sig själv utefter de sociala strukturer som omger henne: att vara statarmor innebär att man får vara beredd på ekonomiska konsekvenser om man låter lustarna (sexualiteten) ta överhand. Skeggs menar att arbetarkvinnors beteenden bland annat värderas utefter hur de kan ”behärska sin sexualitet” samt ”hur ansvarsfulla de var” vilket gör att modern här kan ses ställa sig kritisk till sitt eget beteende då hon tydligt markerar att hon är medveten om problematiken som detta kommit att innebära.⁴⁵

Modersmotivet och klassmotivet kan här ses intra-agera med varandra – i samband med att utsattheten som det innebär att vara mor (tröttheten och slitsamheten) framställs, möts läsaren även av en poängtering av den utsatthet som det innebär att leva som fattig statare. Fadern benämner till och med Valles födsel som ”ett elände”, vilket indikerar på att barnafödseln, det vill säga det som gör en kvinna till en mor, inte ses som en lycklig tillställning– snarare får det bli en symbol för bördan som det innebär att vara statare.

Fadern framställer alltså sin son inte som gåva utan en börda med hänvisning till det klassmässiga predikament i vilket familjen befinner sig, ett predikament som gör att fadern ser positivt på det faktum att Valle antagligen kommer att dö: ”Nu hade han länge spekulerat på, att barnskaran skulle förminska, och han började redan tidigt tacka Gud för, att Valle skulle gå bort, såsom prostens utlovat.”⁴⁶ När Valle trots allt inte dör blir hans liv allt annat än lätt; novellen igenom får han representera den svårighet som det innebär att vara statare, något som blir tydligt i denna dialog han har med sin far:

⁴³ Kämpe s. 12.

⁴⁴ Furuland (1962) s. 321.

⁴⁵ Skeggs s. 253.

⁴⁶ Kämpe s. 13.

- Ack, far, sade han, jag blir fördärvad av detta arbetet. Korgen är för tung och gör mig stora sår på ryggen. Lilländ-sågaren klår mig, om jag inte hinner med ...
- .– Så-å, hånade fadern, börjas den låten allaredan!... Pojkar bära tränas i tid, så de få lättjan ur kroppen. Det menar patron också – det är hans ord.
- Det vore mycket bättre, grät Valle, att jag finge gå i skolan och vänta med att bära sågspån, tills jag blir stor, för nu orkar jag inte.
- Hä – orkar – sa du? Jaså; men jag skall nog skaffa dig krafter, jag, om du inte tiger. En god påk hjälper ...
- Då dör jag, om jag inte får slippa, kved Valle trotsigt.
- Så dö då, det är dig inte missunnat, muttrade fadern.⁴⁷

I passagen synliggörs återigen utsattheten som kopplas till statarklassen genom Valle; här genom hans svårigheter att klara av arbetet. Utsattheten blir tydlig av det faktum att Valle *förväntas* klara av arbetet, inte enbart av hans egen far utan också av ett överhuvud: Patronen. Att Patron nämns gör att en normativ klasshierarki blir synligt i novellen; fadern talar om att den klassmässigt överordnade anser att man skall klara av att arbeta hårt från tidig ålder. Det är alltså inte enbart fadern som kräver hårt arbete av Valle, också klassen över honom kräver det. Klassmotivet betonas i passagen av det faktum att det inte är ett tänkbart alternativ att låta Valle gå i skolan istället för att arbeta; när Valle nämner saken hotar fadern med stryk om han inte återvänder till sitt arbete. Alla i familjen måste arbeta och drar sitt strå till stacken – även om man far illa av detta. Fadern tycker till och med att det vore bättre om Valle faktiskt dog av arbetet; det betyder enbart en mun mindre att mätta. Snarare än att karakterisera fadern som ond i någon enkel mening fungerar den beskrivningen som ytterligare en betoning av statarnas hårda verklighet.

Denna genomgående utsatthet som representeras genom karaktären Valle blir det som sammankopplar de båda motiven klass och moder i novellen; de båda motiven kan ses intragera med varandra genom Valles utsatthet. Utsatthetens framställning tar sin början vid Valles födsel, där också moderns utsatthet vad gäller såväl moderskap som att vara statare framhålls. Som Chodorow påpekar är födseln av ett barn ett av de attribut som enbart kan tillskrivas kvinnan, vilket gör att födseln, samt utsattheten kring den, kan ses sammankopplas

⁴⁷ Ib.s.14f.

med modern.⁴⁸ Samtidigt intra-agerar modersmotivet här med klassmotivet genom att det framhålls att det inte minst är på grund av att modern tillhör statarklassen som hon kopplas ihop med utsatthet. Genom att använda sig av modersmotivet (vilket framhåller de ekonomiska svårigheter som det innebär att vara statare) synliggör således Kämpe på samma gång klassmotivet: för statarmodern i novellen *Valle* är utsatt såväl på grund av sitt moderskap som sin klasstillhörighet.

2.2 Äta bör man, annars dör man; om modersmotivet i ”Svinsjukan”

I ”Svinsjukan” möter läsaren modersmotivet redan i novellens inledande rader, här i form av den torparhustru som senare benämns ”Mor Ola”:

Olas hustru var, som mannen, karg och fåordig; men hon var alltid lycklig och belåten, om dagen gick utan brödbekymmer. Ungarna höllos vid dålig rykt. Särskilt om kvällarna, när Ola satt i spiselhörnet och halvsov, fingo de alldeles sköta sig själva. Men gick det då – efter hennes måttstock – för långt någon gång, kunde hända, att hon dängde till i högen med sin köttlösa näve, och Gud nåde den, som då var i vägen ...⁴⁹

Redan i denna första beskrivning av modern i familjen antyds en ironiskt nedgörande ton – inte bara är modern lycklig bara det finns mat på bordet, även ordvalen ”fåordig” och ”karg” kan ses bidra till att modersmotivet får en negativ laddning. Det antyds i passagen även att kvinnan är en bristfällig moder: ”Ungarna höllos vid dålig rykt.” Även det faktum att modern beskrivs som våldsam mot barnen om dessa inte håller sig i skinnet indikerar att kvinnan inte är en mor av den goda och fromma typen. Mor Olas moderskap framställs alltså här som misskött – den negativa karakteriseringen av henne bygger på att hon inte uppfyller de normer om omvårdnad och värme som enligt Chodorow är förknippade med en mors förhållande till sina barn.⁵⁰

I samband med denna mörkt ironiska gestaltning av modersmotivet synliggörs även ett annat för den svenska arbetarlitteraturen centralt motiv, klassmotivet:

⁴⁸ Chodorow.s.5

⁴⁹ Ib. s. 19.

⁵⁰ Chodorow.s.5.

– Säg då, vad är det, som står på?

Mor Ola gitte inte vända på sig. Men en våldsam snyftning bröt fram ur hennes bröst, när hon svarade:

– Grisen är sjuk ... Det är »svinsjukan» ...

Ola for ihop, och tårarna kommo honom i ögonen. Han kände ett hårt stygn i bröstet, och knäna ville närapå vika sig under honom.⁵¹

Den för statarfamiljen viktiga grisen har insjuknat i svinsjukan – något som framställs som så förödande för familjen att Ola nästintill svimmar av den ångest som detta ger honom. Att nyheten är förödande för statarfamiljen lyfts även fram av Furuland: ”Den annars undergivne och förslöade mannen grips av desperation, och hos hustrun bryter förtvivlan fram inför den hotande olyckan.”⁵² Det är dock inte nyheten i sig som etablerar klassmotivet i novellen, utan istället vad nyheten innebär för Ola och hans arbete:

Ola var lamslagen. Han stod dödsstill en lång stund, innan han kom ihåg, att det var dags för honom att gå till herregården. Och han stapplade nästan som en blind, när han gick. Och hela dagen befann sig Olaliksom i en dvala. Han blev flera gånger av inspektoren påmind om, sådan en lat rackare han var, och han försökte rycka upp sig, tänkande, att det nog kunde hända, att grisen bleve bättre. Men snart var han åter inne i den gamla tankegången. Han kallsvettades av ångest, och det var med möda han kunde låta bli att jämra sig högt.⁵³

Här framställs den plikt som Ola och hans familj innehar som statare. Detta dels genom att Ola, trots de förödande nyheterna om grisen måste arbeta; att inte gå till arbetet är alltså aldrig ett alternativ för Ola. Klassfrågan aktualiseras alltså här genom plikten gentemot den övre klassen, en plikt som även poängteras av densamma, i Inspektorns gestalt. När Inspektorn anmärker på Ola och kritiserar honom för att inte uppfylla sin plikt, att arbeta, försöker Ola också att rycka upp sig ur sitt ångestfyllda tillstånd och att tänka positivt kring den insjuknade grisen. Den makt överklassen har över arbetarklassen beskrivs alltså här som en makt inte bara över arbetarnas fysiska arbete, utan också över deras psykiska inre. Men samtidigt antyds att denna makt har sina begränsningar: ”Men snart var han åter inne i den gamla

⁵¹ Ib. s. 20.

⁵² Furuland (1962) s. 321.

⁵³ Kämpe s. 20 f.

tankegången.” Och när Mor–Ola tar det hårda beslutet att det är dags att avliva grisen tar det Ola så hårt att han sviker sin arbetsplikt helt och hållet, vilket närapå kostar honom hans levebröd: ”Denna dag kunde Ola på inga villkor fylla sin plats vid tröskverket, och det var därför ganska nära, att han blivit uppsagd från torpet.”⁵⁴

Härpå följer en scen där Ola funderar på om han skall ta livet av sig eller ej. Här framträder dock såväl modersmotivet som klassmotivet kontraststartat positivt jämfört med dess tidigare sammankoppling till negativa attribut: ”om han skulle ta ett par steg framåt eller gå hem ... Men så mindes han käringen och ungarna, vars enda stötta han var, och då vände han utåt vägen.”⁵⁵ Ola är på väg att ta livet av sig, men hejdar sig enbart för att han kommer att tänka på sina barn och deras mor vilka han ser som helt beroende av honom. Modern som utsatt *statarmor* lyfts fram, men här i ett sammanhang som laddas positivt, i och med att det är på grund av denna utsatthet som Ola väljer livet, och sin familj, före döden. Denna vändning vad gäller gestaltningen av modern och av klass bygger på etableringen av ytterligare ett klassiskt arbetarlitterärt motiv, nämligen solidaritet – Ola väljer ett liv för andra, istället för en självisk död. Här kan modersmotivet och klassmotivet ses intra-agera med varandra – genom att framställa Olas solidariska ställning gentemot sin hustru framhävs samtidigt modersmotivet, om än i en positiv kontext, och utsattheten i att vara *statarmor*. Mor Ola fortsätter att framställas i positiva ordalag:

Han höll på att förargas över slikt slöseri; men så kom han ihåg, att slaktaren skulle vara där, och det måste väl ändå vara något för dennes räkning. Men när han inträdde och såg, att hustrun och ungarna sutto ensamma vid bordet framför rykande kaffekoppar, svor han till, och det var nära, att han rusat fram och slungat hela härligheten i golvet.

– Man mår gott, medan jag är borta ... började han

– Ja, jag tänkte, att eftersom grisen blivit bättre, skulle väl något offras, sade hustrun allvarligt. Och därför skickade jag Johan över till grannasmoran och lånade några bönor ...Ola tog ett skutt rakt över golvet, händerna darrade av glädje och det kom glans i blicken. Han fattade hustrun om livet och snurrade runt med henne ett varv ikring stugan.

– Åja, när grisen är bättre, så ska det väl något vara ... flämtade Ola, när han stannade och hämtade andan.⁵⁶

⁵⁴ Ib. s. 22.

⁵⁵ Ib. s. 22 f.

⁵⁶ Ib. s. 12.

Även i denna gestaltning kan de båda motiven klass och moder ses intra-agera med varandra för att gestalta en positivt laddad stämning i novellen. Olas lycka över grisens tillfrisknande reflekterar återigen dess vikt för den fattiga stataren, att det är modern som får framföra dessa positiva nyheter göra att hon inkluderas i detta positiva sammanhang. Mor Ola framställs i passagen som kontrastartat positivt gentemot gestaltningen av hennes, enligt de normativa föreställningarna, misslyckade moderskap i novellens början. Skeggs framhåller att man som arbetarkvinna blir bedömd bland annat utifrån hur man tar hand om man och barn; för att framställas positivt är detta ett kriterium för att de normativa föreställningarna om moderskapet skall uppfyllas.⁵⁷ Karaktären Mor Ola kan här ses exemplifiera denna typiska modersroll som Skeggs talar om: hon ordnar med det för få statare förunnade kaffet för att se till att både man och barn ordentligt får fira att grisen tillfrisknat. Kaffet får i denna situation också betydelsen av en klassmarkör: Ola tycker att det är slöseri att dricka kaffe innan han förstår varför det firas, vilket framhåller statarfamiljens krassa ekonomi. Ola värderar således modern – det hade för honom vart acceptabelt att bjuda slaktaren på kaffe, däremot gör det honom förbannad när han ser att familjen är själva om att inta drycken.

Sammanfattningsvis kan de båda motiven klass och moder ses intra-agera med varandra novellen igenom; i samband med att Mor Ola gestaltas tar även klassmotivet plats. Genomgående i novellen framställs Mor Ola i samband med att statarklassens utsatthet framställs, oavsett om detta är i en positiv eller negativt vemodig kontext. Det är också intressant att modersmotivet lyfts ifrån ett nedgörande, ironiskt sammanhang i novellens början till att intra-ageras samt etableras i ett positivt samband med klassmotivet när hon följer de normativa föreställningarna kring modersrollen.

2.3 Det misslyckade moderskapet; om modersmotivet i ”Mamsell Johansson”

I novellen ”Mamsell Johanson” framställs tydligt ett moderskap som står utanför de normaliserande föreställningarna kring modern – detta utifrån det perspektiv som anläggs av både fadern Persson och sonen Svens syn på modern Ingrid-Maja i novell. Det finns också andra, mer undanskymda, blickar som framhåller det misslyckade moderskapet i novellen, vilket jag återkommer till i slutet av denna analys. Klart är dock att alla blickar överensstämmer med varandra: det ickenormaliserande moderskapet går som en röd tråd genom hela novellen.

⁵⁷ Skeggs s. 15.

Faderns syn på Ingrid-Maja som mor blir tydlig redan i början av novellen: ”Hon var komplett oduglig att uppfostra barnungar, sade han. Men vid detta tal blev Ingrid-Maja rasande och gav Persson påskrivet, för att han inte ordentligt försörjde henne och »ungpacket», ty det funnes åtskilliga både före och efter Sven”.⁵⁸ Sven påpekar vidare att det inte bara är i barnuppfostran han finner sin hustru oduglig:

[...] hur illa Svente handleddes, och hur odrygt Ingrid-Maja handskades med smulorna – nej, här var inget herregårdsförråd att ösa av...! Så kanske också bevisningen fordrade ibland, att Ingrid-Maja fick något – för egen person ... Hon var trilsk och elak, hon var en riktig otäcka ...⁵⁹

Persson beskriver inte bara Ingrid-Maja som ”trilsk och elak” och ”en riktig otäcka”, hon framställs också som oduglig till att sköta både barn och hem, hon är helt enkelt en dålig husfru och mor. Att Sven är kritisk till Ingrid-Majas moderskap kan ha sin grund i att hon framställs kontraststartat i relation till den normaliserande modersroll som såväl Chodorow som Skeggs beskriver.⁶⁰ Då Ingrid-Maja inte uppfyller kriterierna för att hennes moderskap skall ses som positivt, enligt Skeggs bland annat att sköta hem, barn och man, värderas hon av Persson som en dålig moder. Perssons nedgörande beskrivning av Ingrid-Maja som mor förstärks när perspektivet därpå går över till den anonyma berättaren, och vidare till sonen Sven:

Hände så någon gång att inte Sven kunde sova, till följd av käbblet mellan föräldrarna, utan började gråta, när modern använde för argsinta tillmälen, så rusade Ingrid-Maja upp, rök upp honom ur sängen och drog som en rasande ikring honom på golvet, medan hon skrek, att han skulle vara så god och hålla käften, annars bleve det smörj ... Sven var rädd för smörj, ty han visste, hur det smakade. Men länge, länge låg han och undrade, varför ögonen löso som eldkol i huvudet på modern ...⁶¹

Modern beskrivs som nästintill galen i sonens perspektiv – ”ögonen löso som eldklot i huvudet på modern” – vilket ytterligare understryker den negativa bild av modern som

⁵⁸ Kämpe. s. 33.

⁵⁹ Ib. s. 34.

⁶⁰ Chodorow s. 5; Skeggs s. 15.

⁶¹ Kämpe s. 34.

förmedlas i novellen. Att det dessutom är *moderns* ”argsinta tillmälen” som får Sven att börja gråta – inte *båda* föräldrarnas gräl överlag – är bara logiskt. Svens negativa syn på sin egen mor blir än tydligare när han börjar fundera över hur situationen ser ut i andra hem än hans eget: ”Han varnade mycket tidigt, att andra pojkar inte fingo på långt när så mycket smörj som han, och att inte alla mammor voro så arga och käftdryga som hans mor – mor Ingrid-Maja var.”⁶² Att han upplever sin situation visavi modern som så pass utsatt och hård i jämförelse med andra pojkars leder till att han när en önskan om att lämna situationen över huvud taget; ”Han trånade ständigt att komma bort från hemmet, från torpstugan i skogen”.⁶³ Även den egne sonen ställer sig kritiskt till Ingrid-Majas moderskap; när Sven jämför med andra pojkars situation, där den normaliserande modersrollen uppfylls, blir det än tydligare att hans egen mor inte uppfyller de normaliserande föreställningar som finns kring modersrollen. Dock kan modersmotivet i detta citat även ses intra-agera med ett klassmotiv; detta genom Svens ”trånande” efter att få komma bort ifrån ”hemmet, från torpastugan”. Att torpastugan nämns poängterar att det inte enbart är hemmet Sven vill fly ifrån – han önskar sig bort ifrån den arbetarklass han tillhör. I likhet med den framställning av döttrar i litteraturen, vilka försöker fly eller bryta sig loss ifrån sitt ursprung, som såväl Giorgio som Witt-Brattström framhåller kan Svens vilja att bryta sig loss ifrån arbetarklassen ses som en önskan om att bryta sig loss ifrån sitt ursprung.

Efter denna passage av längtan bort ifrån modern och hemmet återkommer modern enbart en gång i novellen, detta i en kommentar om hur hon inte drar sig ifrån att påpeka sin sons dåliga beteende. Dock kan moderskapsrollen och kritiken av denna lyftas fram som ett genomgående element i novellen. Inte minst när Sven börjar skolan och lärarinnan börjar straffa honom för hans dåliga uppförande:

Hon hade fått klart för sig, att det inte fanns någon elakare, opålitligare och tjuvaktigare unge i hela socknen, än han var. Han hade haft detta rykte, sedan han var nävstor, och det syntes, att han inte ämnade bättra sig, fast han gick i skola. Hans mamma höll sig inte för god att säga, hurdan han var, hon håller ...⁶⁴

Att Sven haft detta rykte sedan han var barn indikerar på att man runt om i socknen anser att Ingrid-Maja har misslyckats med att uppfostra sin son. Som Skeggs påpekar är det inte

⁶² Ib.

⁶³ Ib.

⁶⁴ Ib. s. 36.

ovanligt att man som mor värderas utefter hur man tar hand om och uppfostrar sina barn, vilket indikerar på att socknen och samhället runt Ingrid-Maja kan ses inneha en normaliseringsfunktion vad gäller moderskapet. Lärarinnans bild av Sven grundar sig, förutom på det beteende hon själv ser, på de rykten som hänger likt ett ok på Svens axlar. Då det enligt Chodorow tillskrivs modern att uppfostra sina barn och samhället runt omkring familjen framställer Sven som uppfostrad, ”det inte fanns någon elakare, opålitligare och tjuvaktigare unge i hela socknen”, framställs också hur samhället anser att Ingrid-Maja inte åtagit sig den normaliserande modersrollen. Att Ingrid-Maja ställt sig utanför denna modersroll indikerar hon även själv genom att framhålla hur uppfostrad Sven är: ”Hans mamma höll sig inte god att säga, hurdan han var hon heller”. Lärarinnan kan dock ses göra ett försök att anta den uppfostrande modersrollen:

Nu fick han lov att följa med mamsell ut i vedskrubben, där hon fullgjorde sin skyldighet som lärarinna, mera pliktmedvetet och omsorgsfullt än någonsin. Hon slog ned som en hög på Svente, slog honom, så det visslade i luften, och slängde honom slutligen tillintetgjord ifrån sig i ett hörn – mamsell var ovanligt stor och stark.⁶⁵

Att lärarinnan här anser sig fullfölja sin yrkesplikt mer ”omsorgsfullt” än någonsin gör också att hennes beteende knyter an till den omsorgsfulla modersroll som Chodorow beskriver – att hon, precis som Ingrid-Maja, ”misslyckas” med sin uppfostran av Sven kan ses ha sin grund i att de båda agar Sven – vilket ju utgör en stark kontrast till den normaliserade moder som Chodorow framhåller.⁶⁶ Inte förrän Sven skickas bort för att en gång för alla lära sig att uppföra sig ordentligt förbättras hans beteende:

Och en vacker dag kom det meddelande till skolrådets ordförande i församlingen, att en mera sanningskär, ärlig och lättledd yngling sällan stode att uppleta nånstans. Skrivelsen slöt, att vem det vara månne, som ej blir mänskligt behandlad, utan hädd och hundsvotterad, till slut blir en riktig djävul i elakhet ... Så tydligt stod detta utsatt, att skolrådsordföranden baxnade.⁶⁷

⁶⁵ Ib. s. 37.

⁶⁶ Chodorow s. 5.

⁶⁷ Kämpe. s. 38.

Nu, när modern för första gången helt och hållet har lämnat honom ifred kan Sven äntligen blomma ut och visa på ”gott uppförande”; räddningsskolan tar sig an och lyckas med den normaliserande modersroll som Ingrid-Maja, och lärarinnan, misslyckats med att anta. Här framträder ganska tydligt en kritik av hur Inga-Maja lyckats som mor i formuleringen ”vem det vara månne, som ej blir mänskligt behandlad, utan hädd och hundsvotterad, till slut blir en riktig djävul i elakhet”. Inte minst det faktum att räddningsskolan skyller Svens dåliga uppförande på att han har blivit slagen gör att kopplingen till den agande modern blir tydlig. Räddningsskolan lyckas uppfostra Sven; detta genom att inte äga honom och således agera likt den normaliserande, omhändertagande, modern.

Det är dock, väl att märka, inte blott modern som relateras till detta att Sven blir slagen – även klassmotivet aktualiseras i sådana sammanhang:

Men det var endast stortorparna, som hade förmåga att kunna muta mamsellen. Sven hade aldrig något att ge – han hade knappast kläder på kroppen – och härför fick han också ständigt hålla sig på hundsvotten. Nästan för var dag fick han göra bekantskap med björkvidjorna och skamvrån; den sista åtminstone fanns alltid i perspektiv för honom.⁶⁸

Det framhålls i passagen att det är på grund av Svens klasstillhörighet som han kommit att bli klassens syndabock. Han ”hade aldrig något att ge” och kunde därför inte, som stortorparna, muta sin fröken till att inte låta honom ”göra bekantskap med björkvidjorna och skamvrån”.

Genomgående i novellen ”Mamsell Johanson” infinner sig en framställning av hur Ingrid-Maja är en misslyckad moder; detta genom att hon framställs kontraststartat gentemot det normaliserande moderskapet. Att räddningsskolan lyckas uppfostra Sven när den intar denna omhändertagande modersroll förstärker detta intryck av Ingrid-Majas moderskap. På samma gång är det just agandet som synliggör intra-agerandet mellan de båda motiven klass och moder i novellen; de skildras båda i kontexten av att Sven blir slagen.

⁶⁸ Ib. s. 35.

2.4 Med allas ögon på sig; om modersmotivet i ”Hjälpareflickorna”

I ”Hjälpareflickorna” möts läsaren av en mängd olika synvinklar vad gäller den blivande modern Tilda. Novellens berättare, hjälpareflickorna, drängarna, styvfadern, inspektoren och bokhållaren; alla har de en åsikt om denna unga gravida kvinna och hennes öde. Läsaren ges därav, vilket jag återkommer till nedan, inte en enhetlig bild vad gäller synen på modern.

Först att beskriva Tilda är novellens berättare; densamme är också den som låter läsaren bli varse om att det är en blivande mor som presenteras: ”men man kan förstå, att det var svårt också nu för Tilda i Mossbo, när hon bar barnet under hjärtat. Det var året efter, hon hade tjänat vid Hagtorpet tillsamman med Fyll-Agge”.⁶⁹ I passagen kan motiven moder och klass ses intra-agera för att påvisa den situation som Tilda befinner sig i; det framhålls här av berättaren att graviditeten, och moderskapet, innebär en påfrestning för Tilda: detta inte minst eftersom hon måste fortsätta arbeta. Att moderskapet innebär en än hårdare situation för Tilda än vanligtvis blir framförallt tydligt när berättaren beskriver hur Tilda var före sin graviditet: ”annars, minsann, var inte hon av den sortens folk, som är räddhågat för att lägga till manken. Hon brukade förr om åren, när havren skars på Stormossarna, med upptagskroken gå så tätt efter fördrängen, att hon för vart skär kunde hugga fast med kroken i dennes glappande hasor.”⁷⁰ Berättarens sätt att beskriva Tilda som en god arbetare är påtagligt positivt laddat, men nu, när hon är gravid och inte kan arbeta som förut beskrivs hon i helt andra och nedgörande ordalag – som ett djur: ”Men i år var det förbi med henne ... Hon pustade, och led av att arbeta som ett tröttkört hästskap”.⁷¹

Att Tilda trots sitt tillstånd är tvungen att arbeta har med styvfadern, och hans syn på graviditeten, att göra: ”Det lönade ej att mucka och skylla på ’små saker’, när obestriddigt var, att Mossbotorpet ännu hade fyratio outgjorda hjälpdagsvärken kvar. Mossbotorparen, Tildas styvfader, kunde ej få fast i någon annan hjälpare. Han varken kunde eller ville.”⁷² Styvfadern varken kan eller vill befria Tilda från arbetet, och detta att han inte vill knyts till det faktum att han ”svältförhårdnat redan som unga pojken” och därför inte ”visste [...] vad medlidande var”.⁷³ Styvfaderns negativa inställning till Tildas graviditet knyts därmed även till klass; vilket gör att modersmotivet och klassmotivet också i denna passage kan ses inter-agera med

⁶⁹ Ib. s. 83.

⁷⁰ Ib. s. 84.

⁷¹ Ib.

⁷² Ib.

⁷³ Ib. s. 85.

varandra. Tilda får lov att hjälpa till med att uppfylla de av husbonden ålagda dagsverkena trots att hon är en blivande moder, och att styvfadern villigt låter henne utföra detta tunga arbete knyts till hans egen uppväxt i lika svåra förhållanden. Att Tilda dessutom inte förhållit sig till de normaliserande föreställningarna kring moderskapet, att inte vara gift med fadern till barnet innan graviditeten, bidrar också till Styvfaderns kritiska syn på den blivande modern.

Styvfadern är inte ensam att se föraktfullt på Tilda på grund av att hon låtit sig bli gravid utan att vara gift. Även de andra hjälpareflickorna hackar på henne, trots, påpekar berättaren, att de snart kan komma att dela Tildas öde:

Flickorna hackade på henne, plutade ut med läpparna
– pu, sån en jänta! – självsäkert knyckande på de bastanta,
brunbetsade nackarna – pu, sån en jänta! – sån en jänta att bära sig åt!
Så gammal, och ändå så galen i kroppen!

Gud, vad flickorna föraktade Tilda! Det kan ingen tänka sig, vad de
tyckte hon var karaktärsslapp och dålig, trots det, att mycket väl kunde
hända, att bespottarna själva redan nästa vår voro i samma
belägenhet.⁷⁴

Mot styvfadern och de i detta avseende ”omöjliga”⁷⁵ övriga hjälpareflickorna står dock de arbetande männen, det vill säga drängarna med sina liar, och de yngre manliga hjälparna: ”Drängarna däremot voro mera känsliga för henne, [...] de sade aldrig något, varken ont eller gott om henne. Hjälparna voro bäst av allesamman, ty gång på gång underlättade de Tildas arbete med några krokugg och skällde på Mossbotorparen”.⁷⁶ I skildringen av hjälparnas syn på den gravida kvinnan antyds även en spirande klassgemenskap och solidaritet: ”Det låg liksom i blodet hos pojkarna att vara snälla mot Tilda, ty de trodde, att Tilda själv, för att hon sökt vara snäll, råkat i olycka. Hon var av deras blod, kände de också, och därför måste de hjälpa henne, de, som inte behövde skygga för andras elakheter.”⁷⁷ Att Tilda ska bli mor ses av hjälparna inte som något negativt, utan snarare som en stark anledning till att visa solidaritet, med en utsatt ”av samma blod”. Såväl hjälparna som drängarna hjälper också

⁷⁴ Ib. s. 84.

⁷⁵ Ib. s. 85.

⁷⁶ Ib.

⁷⁷ Ib.

Tilda så gott de kan – både vad gäller arbetet och att tysta den hårda styvfadern när han klagat på flickan.⁷⁸

Denna solidaritetskänsla blir än mer påtaglig när ytterligare två sätt att se på den blivande modern återges i novellen: inspektorns och bokhållarens. Inspektorn och bokhållarens syn på Tildas graviditet är i viss mån parallell med de negativa perspektiv på saken som tidigare etablerats. Deras dialog skiljer sig dock ifrån hjälpareflickornas föraktfulla skvaller och styvfaderns hårda ord. Inspektorn verkar osäker på hur han borde förhålla sig till Tilda. Han benämner henne rent ut som ett ”kräk” men håller ändå tillbaka bokhållaren när denne vill skälla på flickan. Inspektorn anför sedan ett resonemang som börjar med att poängtera att det är synd om Tilda, och att hon visst har mänskliga rättigheter, men slutar med att det är minst lika synd om dem själva i och med att Tilda i och med sin graviditet inte kan arbeta lika bra som förut:

Det är synd om henne, det är säkert, och inte må man väl fränkänna henne mänskliga rättigheter, fastän hon är tvingad till arbete, när hon bäst behövde vila sig ... Det är för galet ställt, att en så stark och arbetsduglig flicka ska, mitt i skördeanden, vara så gott som oförmögen – så ont som det nu för tiden är efter arbetsfolk.⁷⁹

Bokhållaren påpekar dock att Tildas fall inte är unikt, och att det ju är bra att arbetarna förökar sig, ”annars skulle farbror inte till sist få några att arbeta åt sig”, varpå inspektorn vill fälla ännu en kommentar, men väljer att avstå eftersom han står under bokhållaren i rang: ”Inspektoren hade ett skarpt svar på tungan; men efter han nu vart så tydligt påmind om, att husbonden var farbror åt bokhållaren, teg han och vände sig bort.”⁸⁰ Det klassmotiv som här antyds, växer fram som ett bärande mot slutet av novellen: ”Dagsvärkarna hade blivit så sällsamt liknöjda, sedan inspektoren och bokhållaren utkommit på Storängen, och började kretsa omkring Tilda. De sackade av i takten efter hand, så flickan inom kort var alldeles i hälarna på styvfadern.”⁸¹ De andra arbetarna ställer sig alltså mangrant, trots sina tidigare attityder till den blivande modern, nu solidariskt på Tildas sida när männen av högre klass upplevs hota ”en av dem själva”. Klassperspektivet och solidaritetsmotivet blir ännu tydligare efter den retfulla kommentar som bokhållaren fäller till den gravida kvinnan:

⁷⁸ Ib. s. 87.

⁷⁹ Ib.

⁸⁰ Ib.

⁸¹ Ib.

– Tilda har allt ätit sig mycket för mätt för att kunna arbeta ...

Det vart tyst som i en grav efter bokhållarens oblyga tal, liarna stannade i början eller vid mitten av skären, liksom efter klangen av ett klockslag. Hjälparna hängde fast sina upptagskrokar vid förskinnssremmarna och togo utmanande handfäste vid höfterna; flickorna satte sig på huk eller grensle över de sistbundna kärvarna ... Men efter en stund togo karlarna långsamt upp liarna från skäret, där de stannat, löste smärgelstickorna och började stryka, medan de lurande, ja, nästan hotande mönstrade herrekarlarna ...⁸²

En nästintill hotfull stämning uppstår efter kommentaren; de andra arbetarna markerar tydligt att det inte är accepterat att tilltala en av dem, Tilda, så som bokhållaren gör. Denna solidaritet genereras ur och förstärks av modersmotivet så som det framträder i den gravida lantarbetarkvinnan Tildas gestalt.

Det blivande moderskapet kan alltså ses som en viktig bakgrund till motiv som klassidentitet och solidaritet i novellen. Att modersmotivet aktualiseras novellen igenom samtidigt som det i sitt sammanhang även gestaltar klass och solidaritet gör att modersmotivet tydligt kan ses intra-agera med de andra motiven i novellen. Visserligen framhålls detta att vara havande som förknippat med problem och hån, men detta negativa övervinns och skjuts i bakgrunden genom den avslutande gestaltningen av hur arbetarna står upp för den utsatta som en av dem – trots att hon är i det tillstånd hon är.

⁸² Ib. s. 87 f.

3. Avslutande diskussion

I min analys har jag visat på hur moderskapet bidrar till att synliggöra genus och klass i Alfred Kämpes *Trälar*; detta genom att modersmotivet intra-agerar med klassmotivet i novellerna. De båda motiven kan kontinuerligt ses ömsesidigt påverka och konstruera varandra. Det tydligaste exemplet är måhända ”Hjälpreflickorna”, där Kämpe genom att gestalta det utsatta samt ickenormaliserade moderskapet samtidigt synliggör motiv som solidaritet och klass.

Min analys visar också att motivens intra-agerande bidrar till att de normativa föreställningar som finns i novellerna gällande genus och klass synliggörs, och här spelar modersmotivet en viktig roll. Det är när den normaliserande modersrollen uppenbarar sig som en positiv laddning infinner sig kring modern i novellerna – som i den avslutande delen av ”Svinsjukan” – medan hon på samma gång framställs i en negativ dager så fort hon bryter mot denna konventionella roll. Detta blir även påtagligt i ”Mamsell Johansson”, där det inte blir ordning på Sven förrän räddningsskolan antar den modersroll som hans egen mor misslyckas med att träda in i. Kämpe framställer således en positiv syn i förhållande till den traditionella modersrollen i sina noveller och reproducerar i så måtto de långlivade föreställningarna om *Magna Mater*. Men samtidigt problematiseras även modersrollen i linje med den hållning som kan spåras i kvinnliga författares bruk av modersmotivet, och kan även sägas träda Kämpe in i en modern misogyn gestaltningen av modern, i de fall ’hans’ mödrar bryter mot den traditionella rollen.

Kämpes användande av motivens sätt att intra-agera gör att de tillsammans poängtera och framhåller den utsatthet som det innebär att vara statur i novellerna – att vara både statur och moder framställs i Kämpes noveller som en utsatthetens kulmination. Inte bara måste karaktärerna förhålla sig till den samhällskontext som skapas av deras klasstillhörighet, de måste också anta en specifik roll som mödrar för att ses positivt av samhället, och familjen, runt omkring dem. Den moder som framträder i *Trälar* kan således sägas vara en produkt av det samhälle hon gestaltas leva i. På ett liknande vis som Hirdman beskriver kvinnans roll i samhället, framställs det för Kämpes karaktärer lättare att svepa ”matriarkatsfilten” om axlarna för att bibehålla sina roller som mödrar och staturfruar istället för att sätta sig emot denna normaliserande värme.

På detta sätt bidrar modersmotivet till att konstruera genus och klass i Alfred Kämpes *Trälar* – vilket leder till konstaterandet att modersmotivet inte torde vara att förglömma när man talar om motivsfären i denne arbetarlitterära pionärs stilbildande kortprosasamling.

4. Litteraturförteckning

Barad, Karen, "Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter" i *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 2003:3

Chodorow, Nancy J., *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender* (London: University of California Press, 1999)

Furuland, Lars: *Statarna i litteraturen: en studie i svensk dikt och samhällsdebatt*, (Stockholm: Tiden, 1962)

Furuland, Lars & Johan Svedjedal, *Svensk arbetarlitteratur* (Stockholm: Atlas, 2007)

Giorgio, Adalgisa, "Writing the Mother-Daughter Relationship. Psychoanalysis, Culture, and Literary Criticism" i *Writing Mothers and Daughters: Renegotiating the Mother in Western European Narratives by Women*, red.: Giorgio, Adalgisa (Oxford: Berghahn, 2001)

Hirsch, Marianne, *The Mother/Daughter Plot: Narrative, Psychoanalysis, Feminism*, (Bloomington: Indiana University Press, 1989)

Kämpe, Alfred: *Trälar: några betraktelser från en herregård* (Malmö: Fram, 1907)

Lykke, Nina, *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*, (New York: Routledge, 2010)

Nilsson, Magnus, *Arbetarlitteratur* (Lund: Studentlitteratur, 2006)

Nilsson, Magnus: "Arbetarlitteratur, teori, politik. Utkast till ett marxistiskt program för forskning och undervisning om svensk arbetarlitteratur" i *Från Nexø till Alakoski: aspekter på nordisk arbetarlitteratur*, red.: Bibi, Jonsson, Magnus, Nilsson, Birthe Sjöberg, & Jimmy Vulovic, (Lund: Absalon, 2011)

Nilsson, Magnus, "Bara vara mor? Om kritiken av moderskapet i Bertolt Brechts *Mor Courage* och hennes barn och Ivar-Lo Johanssons *Bara en mor*" I *från Eden till Damavdelningen: Studier om kvinnan i litteraturen*, red. Bibi Jonsson, Karin Nykvist och Birthe Sjöberg, (Lund: Lunds universitet, Litteraturvetenskapliga institutionen, 2004)

de los Reyes, Paulina & Diana Mulinari, *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap* (Malmö: Liber, 2005)

Rogers, Katharine M., *The Troublesome Helpmate: A History of Misogyny in Literature*. (Seattle: University of Washington Press, 1966)

Rönnerstrand, Torsten, *Arketyperna och litteraturen: om arketypbegreppet i litteratur och litteraturanalys* (Malmö: Gleerups, 1993)

Skeggs, Beverly, *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön* (övers. Annika Persson, Göteborg: Daidalos, 2000)

Witt-Brattström, Ebba, *Moa Martinson: skrift och drift i trettioalet* (Stockholm: Norstedts, 1988)

Witt-Brattström, Ebba, "Lita på en karl, man skulle ha stryk!": hela svenska folkets Moa - myten, människan och verket" i *Vardagsslit och drömmars språk*. red. Eva Adolfsson (Enskede: Hammarström & Åberg, 1981)